

העולם נחלק לנימולים ולערלים

ידידיה יצחקי

אהרן אפלפלד; טמיון; תל-אביב; כתר 1993; 155 עמ'.

סלול רב הנתיבים של הספרות הישראלית, הולך אהרן אפלפלד בשביל משלו, שלכאורה איננו מתקשר אל הכיוון הכללי המסתמן מדרכם של מרבית הסופרים בני דורו. מבחינה תמטית נעוצים שורשיו של אפלפלד בסיפורת של דור התחייה, בתקופה של סוף המאה הקודמת וראשית המאה הזאת, לפחות בחלקה הגדול של יצירתו. אמנם, מרבית המספרים מהדור המכונה "גל חדש", או "דור המדינה", ראו את עצמם ממשיכים, במידה רבה, את סגנונם של מספריה הגדולים של תקופת התחייה - ברדיצ'בסקי, גנסיץ, ברנר, עגנון. השפעתם של אלה מוצהרת במפורש, וגם ניכרת היטב בראשית כתיבתם של רבים מהמספרים הישראליים. בכך, אם כן, שייך אפלפלד לדורו שייכות מובהקת, למרות שזיקתו לספרותה של התחייה ניכרת לא רק בסגנון, כפי שהיא ניכרת אצל מספרים אחרים בני דורו, אלא גם, ואולי בעיקר, בתמטיקה שלו. כידוע, אפלפלד נחשב אצלנו לסופר השואה, אם כי, אין למצוא בסיפוריו, אלא מעט מאוד התייחסות ישירה לתקופה זו. אחדים מסיפוריו מספרים על ההווה שאחרי השואה, על תוצאותיהם של אותם ימים, כמו למשל הנובלות "1946" ו"מכוונת האור"; אחרים מספרים על מה שאירע לפנייה, איך התפתחו הדברים והלכו לקראת בואה של השואה, כמו הנובלות "בדנהיים", "כאישון העין", ועוד.

סיפוריו של אפלפלד שעניינם בימים שקדמו לשואה, להם שייכת הנובלה "טמיון", מבקשים ליצור תמונה פנורמית רחבה של כוליות חיי היהודים בארצות האימפריה האוסטרית, לפני מלחמת העולם הראשונה ואחריה, עד למלחמת העולם השנייה. כולם מכוונים להראות את פעמי השואה בחיי היהודים כמאה ומחצית המאה קודם שהתרחשה בפועל, ומצטרפים זה לזה כאבני פסיפס, הבונים ביחד תמונה כולית, או מעין מפה, של חיי היהודים באותן ארצות,

בתקופת המעבר שבין שתי המאות. כך, נראה לי, קושרת יצירתו של אפלפלד את עצמה לסיפורת של התחייה, שעיקר עניינה התמטי אכן היה בתיאור מורכב ורב פנים של חיי היהודים במרכז אירופה ובמזרחה באותם ימים.

ב"טמיון", אכן, נמצא את המוטיבים

סיפורים שונים של אפלפלד מעמידים הנחה היסטוריוגרפית יהודית לאומנית, פשטנית ככל הנחה לאומנית, לפיה העולם נחלק ליהודים ולגויים, לנימולים ולערלים

האופייניים, על פי המקובל, לסיפורת התחייה. דמותו הטיפוסית של "התלוש" (על פי סיפורו של ברקוביץ) - היהודי המשכיל והמתוסכל שעזב את מסגרותיה של המסורת היהודית, אך לא עלה בידו להגיע אל העולם שמחוץ לחומותיה. דמות זו, המאפיינת את הגיבור בכמה וכמה מסיפורי התחייה, היא גם דמותו המובהקת של גיבור "טמיון". מוטיב האשה הנוכריה, המכונה מוטיב "מאחורי הגדר" (על פי סיפורו של ביאליק), מצוי כאן גם הוא, אם כי בצורה שונה במידה ניכרת מזו שמאפיינת את סיפורי התחייה בנושא זה. ב"טמיון" האשה הזרה איננה מדיחה את הגיבור התלוש, או מפתה אותו לזנוח את דתו, אדרבא, כאן היא זו שמחזירה אותו אל חיקה של היהדות, גם אם במחיר כבד מאוד.

מאליו יובן שיש פער עצום בין דרך טיפולו של אפלפלד בנושאים אלה, לבין מה שהיה אופייני לסיפורת של התחייה, בראשית המאה. מספרי דור התחייה סיפרו על ההווה שלהם, על שהתרחש בעת שכתבו את סיפוריהם, ואילו אפלפלד מספר היום, על מה שאירע לפני מאה ומחצית המאה. בין מספרי התחייה לבינו מפרידים, אם כן, מלחמת העולם השנייה והשואה, וכן גם תקומתה של מדינת ישראל. לפיכך, שלא כמספרי התחייה, מספר אפלפלד על חייהם

של יהודי מרכז אירופה ומזרחה תוך ידיעה שבדיעבד על תוצאותיהם של חיים אלה, ובדיעבד הוא מחפש את האותות, אולי את שרידי הכתובת שהיתה על הקיר כבר לפני מאה שנה, כתובת שמספרי התחייה היו יכולים, אולי, לנחש את דברה. אפשר גם שאחדים מהם כבר ידעו לקרוא אותה, או אולי כתביהם היו הם עצמם בבחינת הכתובת שעל הקיר.

מהלכו הסיפורי של "טמיון" דומה לזה של רבים מסיפורי אפלפלד הקודמים, עד כי נראה שיש כאן חזרה אובססיבית על אותם רעיונות, על אותן אפיוזדות, אפילו על אותן דמויות. שוב ושוב אנו קוראים על נסיונם של יהודי אירופה להתנער מיהדותם, להתבולל בסביבה השלטת ולהיות ככל הגויים; ושוב נמצא שהמצאות הנוראה טופחת על פניהם, ומוליכה אותם אל כליונם החרון כיהודים. אלא שאין כאן חזרה מכנית, מעין נסיון להפיק רווח נוסף מהצלחה שכבר היתה בעבר. זוהי אמנם חזרה אובססיבית, אך כזו המבקשת למצות את הנושא עד תום, מאספקט חדש, בראייה נוספת.

הנובלה "טמיון" - "מכסה" בפסיפס מפעלו הספרותי של אפלפלד, את קטע השמד, המרת הדת. היא מספרת על נסיונם של יהודים למצוא את מקומם במציאות האירופית על ידי קבלת הדת הנוצרית השלטת במציאות זו, ובכך להיות כאירופים, אוסטרים לכל דבר גם מהבחינה הדתית. הנובלה פותחת בתיאור טקס הטבלתו של קארל, גיבור סיפורנו, פקיד עירוני המבקש להגיע אל המשרה הרמה של מזכיר העיר - משרה שלא יוכל להשיג בלא המרת הדת. בלשון פשוטה ומדויקת, אך גם עשירה במטפורות ובתיאורים בהירים וחדים עד מאוד, הולך הסיפור מתחנה אחת אל הבאה אחריה, במסלול בלתי נמנע שאין לשוב ממנו, עליו עלה קארל עם הטבלתו כנוצרי.

קארל מתואר כאדם ישר, משרת הציבור שאינו מוכן להתפשר על עקרונותיו ועל יושרו. בגירתו ביהדות, לפיכך, אינה נראית לו כבגידה או כוויתור על עיקרון כלשהו, אלא אקט טכני חסר חשיבות, שאלמלא כן,

כשלושה או ארבעה עשורים, לפחות, קודם למלחמת העולם השנייה. "טמיון", שפירושו כאן הוא אובדן, ככל הנראה, מספר, לפיכך, על מעין "שואה קטנה", שנספו בה רק שני אנשים, ואף על פי כן היתה זו שואה של ממש - בלתי נמנעת, המשך מוכרח לעצם קיומם הלא היסטורי של היהודים בגולה, שואה שכיוצא בה כבר היו רבות מאוד בתולדות היהודים, משכבר הימים ועד ימינו אלה.

אבל לא רק לקח היסטורי מביא "טמיון". קשה להניח שמפעלו הספרותי של אפלפלד לא יכולו רמז מובהק להוויה הישראלית העכשווית: במישור הצהרת הכוונות הצביע אפלפלד מפורשות על הרלוונטיות של כתיבתו להוויה הישראלית העכשווית, ואכן, בשורתו לה, באה לידי ביטוי גם במישור הסיפורים כשלעצמם.

"טמיון", כמו גם "כאישון העין" וסיפורים אחרים כיוצא בהם, שעניינם בהתבוללות ובנסיון להמיר את הזהות היהודית ההיסטורית בזהות אחרת, מרמזים על מגמות מסוכנות, על אובדן הזהות היהודית האוטנטית במדינת ישראל, על מגמות של התבוללות ב"תרבות העולם" האמריקנית והאירופית. אין זו, כמובן, השלכה אליגורית של אחד לאחד, אין כוונתו של אפלפלד לומר שמה שהיה הוא שיהיה, אלא שמאמץ הסרק ההיסטורי של היהודים להשתחרר מיהדותם ולהיות ככל הגויים, לא הגיע אל סופו עם הקמתה של מדינת ישראל, והוא נמשך והולך גם בה.

אפשר שיש כאן גם מסר אחר הנוגע לנו ולחיינו בישראל, מסר הצפון בדמותה של גלוריה, ומרמז לשאלת "מיהו יהודי". יהודי, לפי הסיפור, הוא מי שחי ומת כיהודי, ומזדהה עם גורלו ההיסטורי של העם היהודי, ולא בהכרח מי שנולד לאם יהודיה. גלוריה היתה יהודיה יותר מרבים אחרים שנולדו יהודים על פי ההלכה, וזאת אף-על-פי שהיא עצמה לא ידעה כלל עד כמה דבקה ביהדות. אורח החיים היהודי הוא מה שעושה אדם ליהודי, בן עם בחירה, כתפיסתו יהודה הלוי. ההשלכה האקטואלית ברורה מאליה. אבל להנחה זו יש גם צד אחר, המגלה את פניו ב"טמיון" ובכמה סיפורים אחרים משל אפלפלד, וכבר עמדה עליו ד"ר לילי רתוק בספרה "בית על בלימה". סיפורים שונים של אפלפלד מעמידים הנחה היסטוריוגרפית יהודית לאומנית, פשטנית ככל הנחה לאומנית, לפיה העולם נחלק ליהודים ולגויים, לנימולים ולערלים, כלשון המשורר הגדול. מי שהוא יהודי - לא מבחינה גזענית, חלילה, כי אם מהבחינה הדתית והלאומית, לאמור מי שמקיים אורח חיים יהודי, הריהו בהכרח שונה לטובה, מעצם היותו יהודי, מכל מי שאיננו יהודי. כל מי שאיננו חי כיהודי, גם אם נולד לאם יהודיה, על אחת כמה וכמה אם נולד וחי כנוצרי

המשך בעמ' 50

הנושאים הבעייתיים בהם עתיד קארל להתקל בדרכו, לאחר שהמיר את דתו, נרמזים כבר בפרק הפתיחה, המספר על טקס ההמרה. אי השלמתו עם מעשה ההמרה נרמז בתיאור של "כאב דק, כמעט לא חש בו", שילך ויגבר, אפשר להניח, כבר בשלב זה של הסיפור. התלישות והבדידות, המתעצמות והולכות במשך הדברים, נרמזות כאן במערכת היחסים הבעייתית של קארל עם חבריו המעטים מנוער, שהמירו את דתם שנים אחדות קודם לכן.

הבעיה המוניציפלית שעתידה להרוס את הקריירה של קארל, לאמור, חנויות היהודים שבכיכר השוק, מתוארת כאחד מנושאי השיחה במסיבה שנערכה לרגל המרת הדת שלו. גם עצם הניסיון להדמות לגויים בהליכה לבית המרוח ולבית הזונות של ויקטוריה, כדי להדיח את טעמה המר של הבגידה, נכשל כבר בסופו של הפרק הראשון, שכן ויקטוריה, אף-על-פי שידעה על ההמרה, התייחסה לקארל ולמארטין ידו, מומר אף הוא, כמובן, כאל יהודים - גם אם שיבחה, "לא בלי אבק של אירוניה", את "עדינותם" של היהודים.

האנטישמיות השורשית, הטבועה עמוק בנפשם של הגויים, שהייתה בין הגורמים שהחזירו בסופם של הדברים את קארל אל יהדותו, נרמזת בפרק זה, בזכרונות מבית הספר, בדברי המורים ללטינית ולמתמטיקה על היהודים. גם התעשיין הוהכוט, משומד ותיק שעתיד להיות בין אויביו של קארל, נזכר כאן כמי שקארל מעולם לא חיבב.

הרעיון הצפון בסיפור, המסר שלו, איננו כה פשוט כפי שהוא עשוי להיראות. על פני השטח, שוב מלמד אותנו אפלפלד את התורה הנשכחת, אולי, שאין יהודי יכול להמלט מהיהדות שלו, כיוון שהגויים לא יניחו לו להתבולל בתוכם, ולעולם יזכירו לו את מוצאו ואת "אשמתו". גם אם ינסה להתבולל, וימיר את דתו ואת זהותו עשרת מונים, יישאר בעיניהם יהודי, זר, נצלן ובוגד.

אך מעבר לזה מצוי גם לקח היסטורי, לפיו השואה לא היתה "שואה", במשמעותה המלאה של מילה זו. "שואה", קטקליזם, היא אסון טבע שאין להתגבר עליו או למנוע אותו, כי הוא בלתי צפוי ואינו נתון לשליטתו של האדם. חורבן יהדות אירופה היה אסון היסטורי, מעשה ידי אדם. הוא היה צפוי כיוון שקיומם של היהודים בגולה היה קיום בצל החורבן, ממשי או פוטנציאלי, בכל הזמנים, אסון היסטורי שהתמשך מדור לדור, שהגיע בשנות הארבעים של מאתנו לשיאו ההיסטורי. מה שמכונה "השואה" איננו אירוע חד פעמי, פתאומי, לא צפוי, כי אם שיאו של מהלך היסטורי ממושך, שבמידה רבה היה כורח המציאות של חיי הגולה היהודיים.

אכן, מיתתם של קארל וגלוריה חלה

כיצד יסתבר יושרו המופלג. אלא שיהדותו, אותה ביקש להניח מאחורי גבו, דבקה בו כחטוורת, והוא מכיר בה כחלק מהותי מהקיום שלו רק אחרי שעזב אותה. גם כשהתנצר לא שכחו לו את מוצאו, במיוחד כשסירב למלא את רצונם של בעלי אינטרסים, בהם גם יהודים מומרים, איך לא גלוריה, המשרתת הכפרית, הגויה, שעבדה את הוריו המנוחים באמונה, מחזירה אותו לחיקה של היהדות, שכן היא עצמה שמרה על כל המנהגים וההליכות שהורתה אותה אמו. וכך, תוך גישושים אחרי

אהרון אפלפלד

משמעותה של יהדותו, גואל קארל את נפשו המיוסרת, בעזרת גלוריה, אך גם מגיע ביחד אתה אל הסוף הבלתי נמנע. בדרכם אל "היהודים האוטנטיים" הם מוצאים את מותם, כשבתים שבכפר הולדת אמו של קארל עולה עליהם באש.

הסיפור מסופר היטב, בכשרון נרטיבי נדיר ביופיו ובעוצמתו. המספר הנעלם צמוד לאורך הסיפור לתודעתו של קארל. מהלך המאורעות ערוך ברצף סיפורי מעולה, כשכל שלב בדרכו של קארל נובע בהכרח מהשלב הקודם, על פי אישיותו ואופיו של הגיבור, ועל יסוד נוכחות החיונית והאיתנה של דמות המשנה העיקרית, גלוריה. במהלכו, המסופר בפשטות מרשימה, ברצף כרונולוגי, פרק אחרי פרק, עם אי אלו הפלגות קצרות אל העבר, אנו חשים באימה מצטברת והולכת לקראת הסוף, כשקארל וגלוריה נצלים באש ששולחים האיכרים הגויים בביתם. אך מצד שני, בתקבולת הפוכה, אנו חשים בכאב הולך ומתעצם עם העמקת האמונה היהודית ותחושת השייכות היהודית, שמעניקים לקארל ביטחון ושלמות. בסופם של הדברים, כאמור, ניצלת נפשו של קארל, מהבחינה היהודית, שכן נתן את חייו על קידוש השם.

כשר, הריהו בחזקת גוי, לאמור, שיכור, נואף, רוצח ורודף בצע. רעיון זה נרמז כבר בפרק הראשון, בדמותו של הכומר הממיר, האב מרסר. הוא מתואר כאיש נעים הליכות ומלא טקט, אבל הוא לא אהוד, (ואחותו משרכת את דרכיה). עוד נכיר אותו בהמשך כאדם קר, חסר רגשות, ללא יחס למצוקתם של אלה שהמיר את דתם. כנגדו נזכר בפרק הפתיחה התעשיין הוכהוט, מומר ותיק, הנוהג כגוי גמור, ברשעות אנוכית ביהסו ליהודים ולחנותיהם, שכן הוא מתעב אותם ואת

היהדות. רק כשכושלים עסקיו, שוב רואים בו הכל את היהודי. כאמור, ההבדלה בין יהודי לגוי אינה מושתתת על הנחות גזעניות. גלוריה, שאיננה יהודיה, היא הדמות החיובית ביותר בנובלה, (מה שנובע מאורח החיים היהודי שבידה). גם המורה לגיאוגרפיה, מתואר כ"אחד המורים ההגונים", שכן "חיבה מיוחדת רחש ליהודים, ועל חיבה זו היה תמה לעתים בעצמו". הוא זה שמגלה את אוזנו של קארל על מציאותם של "היהודים האותנטיים" בהרים. במילים אחרות, האיבה שבין הגויים ליהודים היא איבה מיסטית, הנובעת מעליונותה המוסרית של היהדות. זהו ניגוד בעל

שורשים היסטוריים ארוכים, כפי שמיטיב אפלפלד להראות בסיפוריו, אבל אין לו, לדעתו, בסיס היסטורי מכל וכל. זוהי איבת הכלב לחתול, שכן, גוי הוא גוי, יהודי הוא יהודי, וגוי בהכרח שונא יהודים, תמיד ינסה להורגם. ההשלכות למצב הישראלי נראות מובנות מאליהן. על אף הסלידה שלי מתפיסה לאומנית, פשטנית ופונדמנטליסטית מעין זו, אינני יכול להטיל ספק באיכותה הנדירה של הנובלה "טמיון", ומעוצמתה הבלתי רגילה, גם במכלול יצירתו של אפלפלד. התפיסה הלאומנית המציעה מתוכו איננה עיקרו של הסיפור, מעבר לה עולה אמת אנושית ויהודית גדולה וחשובה.

סטודיו

כתב עת לאמנות

ארבע שנים לסטודיו

לכבוד

המרכז לאמנויות גבעת חביבה
ד.ג. מנשה 37850

ברצוני לחתום על "סטודיו" למשך שנה (10 גליונות)
מצ"ב המחאה על סך 126 ש"ח כולל משלוח (מחיר חוברת בודדת 14 ש"ח)

שם ושם משפחה

_____

כתובת

_____

עיר מיקוד טלפון

_____

ברצוני לחתום על מינוי מתנה על "סטודיו" למשך שנה (10 גליונות)
מצ"ב המחאה על סך 126 ש"ח, כולל משלוח

שם ושם משפחה

_____

כתובת

_____

עיר מיקוד טלפון

_____

פרטי שולח המתנה

שם ושם משפחה

_____

כתובת

_____

עיר מיקוד טלפון

_____